

Inhoud

Voorwoord 9

Inleiding: Moskou, maart 2010 12

1 Een korte geschiedenis van terreur en de logica van onderdrukking
20

2 Zwarte Weduwen met bommen 46

3 De 'zwangere' bommdraagster 79

4 De verkenner 108

5 De toekomstige bomaanslagpleegsters 150

6 De cruciale verbanden 183

7 Ronselaars en propagandisten 207

8 Vier redenen, en nog een extra goede reden 243

Noten 260

Geselecteerde bibliografie 298

Dankwoord 302

Inleiding

MOSKOU, MAART 2010

In de vroege morgen van maandag 29 maart 2010 verlieten twee mannen en twee vrouwen een woning in het centrum van Moskou. Ze hadden de woning gebruikt als basis waar ze twee geïmproviseerde bommen in de vorm van riemen in elkaar hadden gezet. Vervolgens hadden de vrouwen de bomgordels om hun middel gewikkeld. Elke bom bevatte tussen de tweehonderd en driehonderd gram explosieven, en een van de bommen was volgepropt met spijkers om een zo groot mogelijk bloedbad aan te richten.

In een tweede woning in de binnenstad lagen nog meer explosieven – bijna twee kilo TNT voor toekomstige aanslagen. De woning stond op naam van Achmed Rabadanov, die de twee vrouwen naar verluidt van Dagestan naar Moskou had begeleid en die hen uiteindelijk naar de Sokolnitsjeskaja of Rode Lijn bracht, de metrolijn die het hart van de stad doorkruist.¹ Langs deze route bevinden zich een paar van de belangrijkste plaatsen en plekken van Moskou, waaronder de Russische Doema (het parlement), het Kremlin, het Rode Plein en – veelzeggend genoeg – het hoofdkwartier van de oude KGB, waar tegenwoordig de opvolger huist: de Federale Veiligheidsdienst van de Russische Federatie (FSB).

De jongste van de twee vrouwen, Dzjennet Abdoerachmanova (alias Abdoellajeva), stapte om ongeveer 8.20 uur in de metro naar het Oelitsa Podbelskogo-station. De mensenstroom van de drukke ochtendspits

perste zich in de treinstellen totdat deze vol waren, en Dzjennet moest de hele rit in het middenpad van de vijfde wagon blijven staan. Ongeveer een half miljoen forensen waren die ochtend met de metro op weg naar hun werk. Terwijl mensen zich in en uit het treinstel haastten en de metro verder reed door het centrum van de stad, keek Dzjennet nerveus op haar horloge. De metro deed er aanzienlijk langer over om zijn bestemming te bereiken dan gewoonlijk. In plaats van zes minuten deed hij er nu al meer dan twintig minuten over, en de vertraging leek haar te irriteren. Het was de bedoeling dat de aanslagen tegelijkertijd zouden plaatsvinden, zodat ze een zo groot mogelijk psychologisch effect zouden sorteren, en Dzjennet wilde zich zo strak mogelijk aan het schema houden.

Dzjennet droeg een wijdvallend paars jasje om de bom onder te verbergen, maar het jasje was duidelijk veel te groot voor haar tengere postuur. Haar exotische, Aziatische gelaatstrekken verrieden haar gemengde Azerbeidzjaans-Koemukse afkomst. Moskovieten waren tegenwoordig als de dood voor Tsjetsjeense vrouwen, en een paar van hen wierpen nerveuze blikken haar kant op – ook al was het inmiddels alweer vijf jaar geleden dat een vrouw een zelfmoordaanslag had gepleegd in de Moskouse metro. Door haar kinderlijke gezicht zag Dzjennet er erg jong uit, maar haar eigenaardige houding en gedrag pasten niet bij haar onschuldige uiterlijk.

Een uit het Maleisische Penang afkomstige medicijnenstudent, de drieëntwintigjarige Sim eih Xing, stond in het midden van het treinstel achter Dzjennet en bekeek haar nieuwsgierig. Er was duidelijk iets vreemds aan Dzjennets lichaamshouding, en ze had verwijde pupillen; ze knipperde nauwelijks met haar ogen. Xing vermoedde dat ze drugs had gebruikt of dat ze misschien geestesziek was, en hij bewoog zich langzaam bij haar vandaan. Toen hij zich langs haar werkte, kreeg hij een nog sterker gevoel dat er iets niet klopte aan haar. Maar zijn gedachten dwaalden af naar zijn aanstaande examens chirurgie en naar zijn vermoeidheid als gevolg van zijn zware studie. Om voor hemzelf nog altijd onduidelijke redenen besloot Xing drie haltes eerder uit te stappen, op metrostation Park Koeltoery, hoewel hij van plan was geweest om door te reizen tot station Ochothny Rjad. Om de paar minuten stopten de treinen van de Rode Lijn, en iedereen in de metro ergerde zich daar

zeer aan. Later zou duidelijk worden dat de vertraging werd veroorzaakt door de eerste bom, die de Moskouse metro ter hoogte van het Loebjanka-station om 7.52 uur op zijn grondvesten deed schudden.

Toen Xing in het midden van de wagon uitstapte, werd hij vanachter getroffen door een enorme schokgolf die hem tegen de grond wierp. Toen hij een paar seconden later weer bij bewustzijn kwam, kon hij niets horen, maar hij zag wel om zich heen overal lichamen liggen. Er walmde rook uit de metrowagon en de lucht was doordrongen van de stank van verbrande rubber en huid. Toen zijn gehoor even later langzaam begon terug te keren, hoorde hij overal om zich heen geschreeuw en de gillende sirenes van naderende ambulances in de straat boven hem. Er renden bebloede mensen langs hem heen terwijl hij opstond en in verwarde toestand het station uit liep. Hij keek over zijn schouder achterom naar het smeulende treinstel. Daar lag een tiental lichamen boven op elkaar op de vloer, en hij zag her en der een aantal lichaamsdelen van verschillende soorten op de grond liggen. Op de met bloed besmeurde vloer lag het bewegingloze lichaam van Dzejnnet; haar van de romp gerukte hoofd lag een paar meter verderop.

Xing liep de trap op naar de straat. In zijn hoofd herhaalde hij telkens een islamitisch gebed. Hij was bang dat er nog een tweede bom zou zijn en hoopte dat zijn gebed hem een beetje bescherming zou bieden. Toen hij de bovenkant van de trap bereikte, struikelde hij en viel op straat neer. Er zat iets op zijn been. Hij tilde zijn been op en zag dat zijn broekspijp onder de bomschermen en stukken mensenvlees zat. De vleesbrij kon alleen maar van Dzejnnet afkomstig zijn, wier lichaam door de bom aan stukken was gereten (andere slachtoffers kwamen door verdrukking om het leven of werden gedood door rondvliegende bomscherven). Xing had slechts lichte verwondingen: verschroeid haar en wat schrammen en blauwe plekken. Hij had geluk gehad; zijn ongeduld en zijn intuïtie hadden hem het leven gered. Er kwamen veertien mensen om bij de explosie en er waren tientallen gewonden.

Een andere ooggetuige, Angelika Penalgieva, herinnert zich dat ze na de explosie overal lichamen op het perron van het Park Koeltoery-station zag liggen. De mensen probeerden met hun mobiele telefoons hun vrienden of familie te bellen, maar dat lukte bijna niemand. Uit angst dat de bommen door middel van mobiele telefoons tot ontploffing wa-

ren gebracht en dat er nog meer bommendragers op andere metrolijnen zouden zitten, had de FSB het mobiele netwerk platgelegd.

Dzjennet was nog maar zeventien jaar oud toen ze zichzelf opblies in de metro van Moskou. Ze was opgegroeid in Chasavjoert, een stad in het noorden van Dagestan, dicht tegen de grens met Tsjetsjenië. Ze was de weduwe van Oemalat Magomedov (alias Al-Bara), een jihadistische commandant van Shariat Jamaat, de grootste militante organisatie in Dagestan, waarvan de oprichters waren opgeleid door de Tsjetsjeense separatistenleider Sjamil Basajev. Ze hadden samen met hun Tsjetsjeense broeders in de oorlogen tegen de Russen gestreden. Dzjennets vader had zijn gezin in de steek gelaten toen ze nog maar een klein meisje was. De broer van haar moeder, de oudste man van de familie, werd verantwoordelijk voor haar, maar hij was een zware drinker. Om kort te gaan, ze kwam uit een gebroken gezin en ze had het gevoel dat andere leden van de traditionele Koemukse gemeenschap haar als minderwaardig beschouwden.² Trouwen met een jihadistenleider verschaftte haar het respect en de status die ze niet had gekend toen ze opgroeide.

Volgens Vladimir Markin, woordvoerder van het onderzoekscomité van de Russische procureur-generaal, was de speciale operatie die leidde tot het doden van Oemalat een van hun succesvolste. Oemalat kwam om het leven in een vuurgevecht met de Russische veiligheidsautoriteiten. Na de dood van haar echtgenoot werd Dzjennet ondervraagd en gefotografeerd. Daarna verdween ze. Markin beweerde dat Dzjennet rechtstreeks naar een wahabistisch trainingskamp was gegaan, waar ze een opleiding van drie maanden kreeg.³ Aan het einde van de training werd ze als zelfmoordterrorist de metro in gestuurd.

Dzjennet was een klassieke 'zwarte weduwe': een tienerbruid die alleen was komen te staan en die gevoelig was geworden voor de woorden van jihadistische ronselaars. Russische bronnen beweren dat ze pas na Oemalats dood was geradicaliseerd en gerekruteerd, maar er zijn privéfoto's van Dzjennet en Oemalat boven water gekomen waarop ze een pistool in haar hand houdt en een felle en vastberaden uitdrukking op haar gezicht heeft. Ze was overduidelijk al geradicaliseerd vóór Oemalats overlijden, maar ze werd waarschijnlijk pas actief na zijn dood. De Russen denken dat Dzjennet door de Shariat Jamaat werd opgeleid om Oemalats dood te wreken.⁴ Het lijkt echter waarschijnlijker dat de

aanslagen op de metro in Moskou niet zozeer als vergeldingsactie voor de dood van één enkele man waren bedoeld, maar eerder als antwoord op het hele beleid van moordaanslagen waarmee de FSB de jihadistische leiders een voor een uitschakelde.

Aan de andere kant van de stad stapte Dzjennets collega, Mariam Sjari-pova, om 7.45 uur in een andere metrotrein van de Rode Lijn. Mari-am leek in niets op Dzjennet. Ze was ouder, achtentwintig, en haar ver-meende echtgenoot leefde nog. Bovendien was Mariam voor Dagestaanse begrippen hoogopgeleid, en voor een vrouw al helemaal. Haar ouders waren allebei onderwijzer, en na haar middelbare school was ze in 2005 cum laude afgestudeerd in wiskunde en psychologie aan de Dagestaanse Pedagogische Universiteit. Ze behoorde tot de besten van haar klas en haalde altijd het hoogste cijfer. Na haar afstuderen werkte ze vier jaar lang als docent computerwetenschappen in haar geboor-teplaats, en niet lang voor de aanslag werd ze tot hoofd van de sectie in-formatietechnologie benoemd.

Om haar missie te kunnen uitvoeren reisde Mariam twintig uur aan één stuk door over land, recht op haar doel af. Haar ouders beweren haar zelfs nog op 28 maart, een dag voor de aanslag, te hebben gezien. Het lag zó weinig voor de hand dat Mariam een zelfmoordterroriste was dat de Russische autoriteiten aanvankelijk verklaarden dat de tweede zelfmoordterroriste in Moskou Marcha Oestarchanova heette, een an-dere Dagestaanse weduwe van een jihadstrijder. Pas toen Mariams va-der, Magomed-Rasoel, de rode hoofddoek die ze droeg herkende, pas-ten de Russische autoriteiten hun verhaal aan. Magomed-Rasoel belde de autoriteiten toen er foto's van de zelfmoordddaders op internet waren gepubliceerd, waarna Mariams vrienden en familieleden haar onmid-dellijk hadden herkend. Hij heeft later zijn dochter geïdentificeerd aan de hand van drie foto's van haar afgerukte hoofd.⁵

Mariam was de enige dochter van het gezin, en ze was bescheiden en gereserveerd. Ze was een vurig aanhangster van het moslimgeloof, maar ze had geen radicale denkbeelden.⁶ Ze groeide op in een bescheiden, met een ijzeren hek omgeven huis in Balachani, een klein bergdorpje zonder stromend water of elektriciteit, zoals er in Dagestan zoveel zijn. Ze woonde in een traditioneel Avaars huis van twee verdiepingen, met

lage plafonds, ruime kamers en een kleine binnenplaats. Balachani ligt ingesloten tussen steile, met naaldbomen begroeide rotsen, en wordt omgeven door boomgaarden die in de lente in witte appelbloesem gehuld gaan. Magomed-Rasoel beweerde dat zijn dochter op de middag van 28 maart het huis verliet om een vriendin te bezoeken, waarna ze nooit meer terugkwam.

Mariams ouders wisten niet dat ze in het geheim was getrouwd met een vijfendertigjarige jihadist, Mogomedali Vagapov, de leider van de rebellingroepering Goebden Jamaat, waarmee hij in Pakistan op trainingskamp was geweest. Ze streden al sinds de jaren negentig tegen de Russische regeringstroepen. Vagapov was de assistent van Dokoe Oemarov, de hooggeplaatste Tsjetsjeense rebel die de officiële verantwoordelijkheid voor de twee bomaanslagen in de metro opeiste. Toen Vagapov genoeg kreeg van Mariam (hij had nog twee andere vrouwen), overreedde hij haar om zelfmoorddader te worden.

In weerwil van de islamitische traditie, waarbij het individu zijn rekeningen moet vereffenen voor het plegen van een daad van martelaarschap, liet Mariam geen briefje of testament achter, en had ze haar wereldse zaken ook niet geregeld voordat ze aan de operatie begon. Dit gegeven heeft de vraag doen rijzen of ze daadwerkelijk van plan was om bommdraagster te worden en of ze wist dat de operatie in Moskou een einde aan haar leven zou maken. Al Jazeera berichtte dat ze geen extremistisch verleden had, hoewel haar beide broers vroeger betrokken waren geweest bij het Tsjetsjeense verzet.

Haar jongere broer Iljas werd in 2008 gevangengezet voor zijn banden met opstandelingen die vanuit de noordelijke Kaukasus opereren.⁷ Haar oudere broer Anvar had een gecompliceerder verleden. Hij had banden met een radicale islamitische groepering uit het versterkte dorp Gimry (gesticht door Gazimagomed Magomedov, die ook in Balachani was geboren). Sommigen van zijn kameraden waren omgekomen bij guerrillaoperaties, en anderen waren op de vlucht. Anvar vocht in de Eerste Tsjetsjeense Oorlog en zat in het Dagestaanse verzet. Daarnaast stond hij bovenaan op de lijst van aanhangers van de wahabistische ideologie in de politieregisters over het jaar 2005. Maar ondanks dat alles kreeg hij in 2006 amnestie, omdat er geen bloed aan zijn handen kleefde. Daarna verhuisde hij naar Moskou, trouwde hij, en begon hij een

nieuw leven, totdat zijn zuster zichzelf opblies op het Loebjanka-station.

Mariams ouders bleven bedenkingen houden over het feit dat hun enige dochter in het geheim getrouwd zou zijn. Haar vader verklaarde: ‘Mariam zou nooit trouwen zonder mijn toestemming.’⁸ Ze zat altijd thuis, of ze werkte op school. Ze kreeg de kans niet om alleen te zijn met haar echtgenoot. Bovendien verwierpen ze de suggestie van de Russische autoriteiten dat Mariams oudere broer Anvar een rol had gespeeld bij de coördinatie van de aanslagen, en dat hij de twee vrouwen naar de metro had gebracht.

Tot lang na de aanslagen werden er geen journalisten in Balachani toegelaten om er onderzoek te doen of het door de FSB opgestelde officiële verhaal te controleren; geen buitenlandse, en ook geen Russische pers.⁹ Eén wel zeer onverschrokken journaliste, Irina Gordienko, slaagde erin voorbij de controleposten te komen. Vervolgens wist ze Mariams familie te interviewen en had ze ook een paar telefoongesprekken met Anvar. Volgens Gordienko vroeg Mariams moeder, Patimat, vol ongelof aan haar: ‘Hoe kunnen ze nu zeggen dat mijn oudste zoon Anvar eigenhandig zijn zuster naar de plek van de terroristische daad heeft gebracht? Na deze gebeurtenissen was hij niet eens in staat om tegen me te praten – zo verstikt door tranen was hij. Ik neem voortdurend contact met hem op, en hij gelooft tot op de dag van vandaag niet dat Mariam er niet meer is. Ik ben bang voor het lot van mijn zoon. Wat zal er nu van hem worden?’¹⁰

Omdat Mariams broers worden verdacht van medeplichtigheid bij de bomaanslagen door de vrouwelijke terroristen, staan ze allebei op de federale voortvluchtigenlijst. Ze zijn allebei verdwenen.

Bij de aanslagen in Moskou kwamen veertig mensen om het leven en er vielen ook nog eens honderdzestig gewonden. Het was het dodelijkste incident in Moskou sinds vrouwelijke zelfmoordterroristen in 2004 door middel van bommen twee vliegtuigen lieten neerstorten en ook nog een aanslag op de metro pleegden. Toen de FSB in 2010 de twee mannen probeerde op te pakken die Dzjennet en Mariam naar de metrostations hadden gebracht, verzetten zij zich tegen hun arrestatie en werden ze doodgeschoten. De FSB weigerde hun namen vrij te geven.¹¹ Volgens Russische bronnen was een van de drie gedode mannen Ach-

med Rabadanov, de kleinzoon van Atsi Mohammed, de plaatselijke sjeik in Novy Kostek in Dagestan.

De bomaanslagen op de Moskouse metro volgen een patroon dat al jaren geleden werd gevestigd, toen Tsjetsjeense militanten in 2004 voor het eerst de metrolijnen als doelwit uitkozen. Het aanvallen van de infrastructuur tijdens de ochtendspits is een verontrustende trend die elders wordt overgenomen, zodra daar het aantal zelfmoorddaders groeit. De aanslag in Madrid op 11 maart 2004 (precies 911 dagen na 9/11) en de meervoudige bomaanslagen op de Londense metro op 7 juli 2005 zijn voor met Al Qaida gelieerde groeperingen lichtende voorbeelden geworden. Door veel burgers te vermoorden die *nét* op het verkeerde moment op de verkeerde plaats zijn, zaaien terroristische organisaties angst en paniek, en geven ze burgers het gevoel dat de regering niet bij machte is hen te beschermen. Deze trend heeft voorlopig zijn hoogtepunt nog niet bereikt.